

O diferenciaci školství

Tomáš Jurčík

Názorů na duši je mnoho. Pedagogy zajímá především ovlivnitelnost duše, neboť smyslem života nemá být jen dosažení fyzické krásy a živočišných požitků, nýbrž naopak dosažení krásy duševní a požitků duchovních. Mnozí jsou přesvědčeni, že duši lze měnit ovlivňováním těla jako jejího nositele a prostředníka jejích přeměn tím, že ho umístíme do určitého prostředí a budeme mu předkládat určité poznatky. Z toho pramení i názor, že je nezbytné všem dětem až do 15 let dávat stejné možnosti vzdělání. Bohužel se tím míní vzdělání převážně teoretické, proto učební plány pro vyšší třídy základních škol obsahují pracovního vyučování méně než 10 %. (Jak paradoxní, jak zaznělo v úvodu této konference, totéž se týká i výuky pedagogických disciplín na pedagogických fakultách!). Navíc je pracovní vyučování, jak aktuálně uvádí Dr. Jiří Kvítek v Učitelských novinách ze 13. 9. pod názvem Co bude s pracovním vyučováním, trestuhodně podceňováno.

V důsledku iniciativy zdola se rozšiřuje počet víceletých gymnázií, ve kterých by nejnadanější děti měly mít možnost optimálního rozvoje svých schopností. Začaly se však ozývat hlasy, že to poškozuje děti, které zůstávají v základních školách, protože chybějí tzv. tahouni. Příčinou nejsou víceletá gymnázia, příčinou je známý jev, onen typický český odezdikozismus, který způsobil, že najednou si téměř polovina rodičů myslí, že právě to jejich dítě je stvořeno pro víceleté gymnázium. Nahrává tomu i krátkozraká hrabivost některých zřizovatelů škol, kteří na každého žáka dostávají dotace. Tím, že přijmou s nejnadanějšími žáky i žáky průměrné, znemožňují optimální vývoj nejnadanějším, protože místo přísného výběru mají pouze lepší průměr, ale poškozuji i zbylé žáky v základních školách, neboť tam zbyl jen slabší průměr. Krátkozrakost takových podnikatelů spočívá v tom, že momentálnímu prospěchu obětují dobrou pověst své školy v budoucnosti.

Některé pedagogy v oslabených třídách učení neuspokojuje. Ti by si měli uvědomit, že oni jsou ve škole proto, aby sloužili dětem, nikoli děti jim. Že mají udělat všechno pro to, aby dali dětem co nejvíc pro život, že nejde jen o nabífování co největší sumy vědomostí, že pro život jsou nutné i schopnosti a dovednosti manuální a hodnoty etické i estetické. Snad každý učitel poznal, že po letech se k němu hlásí více žáci, se kterými měl mnoho práce, než premianti. Komu škola dala víc?

Dát co nejvíc pro život neznamená donutit zvládnout co největší množství látky (jak mnoho jí každý z nás zapomněl!), nýbrž naučit využívat základů poznání, ale především rozvinout krásu duše, úctu k lidem, ať dělají jakoukoliv práci, protože každá práce, dělá-li se kvalitně, je hodnotná.

Při úvahách nad tím, jak dosáhnout optimálního prostředí pro výchovu, je potřeba brát v úvahu dynamičnost subjektu. Nelze na tomto místě rozebrat problematiku subjektu ve větší šíři, není na to čas ani by to nebylo účelné. Jde o to, že ta část subjektu, kterou Freud nazývá Super ego, je mnohem složitější, než se vykládá. Mimo jiné jde i o interakci s jinými subjekty, o jejich prolínání. Při ní silnější subjekt zpravidla působí na subjekt slabší (party), větší skupina svým způsobem pohlcuje jedince či skupinu menší, silná menší skupina může ovlivnit celý velký dav a pod. Projevuje se to ve skupinách stálých i nahodilých. Občas i jinak velmi slušní lidé např. na stadiónu podléhají davové psychóze a vykřikují věci, za které by se jinak styděli.

Ve společnosti jedinců se stejnými či obdobnými zájmy se člověk cítí mnohem lépe než ve společnosti lidí naprosto odlišných. U dětí ve škole, pomineme-li rozdíly sociální, hrají největší roli rozdíly ve vlohách a schopnostech dětí. Ve třídách s velkými rozdíly se mentálně nejpomalejší část dětí necítí dobře, protože nestačí zvládnout předeepsané učivo a na procvičování základů s nimi učitel nemá čas. Proto zaostávají mnohem víc než ve třídách s menšími rozdíly. Nejvyspělejší děti neprávem nabývají pocit nadřazenosti. Neprávem proto, že ve výběrových třídách by se musely učit i ony, aby nezaostávaly.

Příčiny odmítání vnější diferenciaci spočívají v mimopedagogické rovině. Za dlouhá léta propagování vedoucí role dělnické třídy se podařilo paradoxně zprofanovat jakoukoliv fyzickou práci. Začalo to zesměšňováním řemeslníků a skončilo vyhrožováním dětem, že nebudou-li se učit, půjdou do učiliště. Z pedagogického hlediska je tato degradace manuální práce zločinem. Je zbytečné se přít, zda je hodnotnější vytvoření počítačového programu, nebo kvalitní oprava barokní fasády. Skutečností je, že ta fasáda bude zkrášlovat město celá desetiletí či staletí.

Dosáhnout toho, aby děti chodily do školy rády, lze různými způsoby. Reálné jsou dva: prvním z nich jsou společné třídy s volným učebním režimem, vycházejícím z potřeb a přání dětí, druhým je vnější diferenciaci od 11 let věku. Druhý odstraňuje nedostatky dosavadní jednotné školy ve vztahu žáků ke škole stejně jako způsob první, navíc však výrazně zvyšuje efektivitu vyučovacího procesu po stránce odborné. Po stránce mravní nijak nezaostává za výsledky škol s volnějším učebním režimem, jaký převládá ve svobodných waldorfských a podobných školách.

Neobstojí ani výtky, že při vnější diferenciaci jsou děti přetěžovány. Napopak, zkušenosti ukázaly, že některé děti přímo prahnou po nových poznacích, že pokud látku zvládly a není jim předkládána nová, začínají zlobit. Některým jedincům vyhovuje spíše volnost, jiní zase rádi vidí co nejrychleji

co nejlepší výsledky své práce. Pro první jsou vhodné svobodné školy, pro druhé školy diferencované. To se týká nejen škol pro děti nejnadanější mentálně, nýbrž i škol či tříd pro děti mentálně nejpomalejší. Pro nejnadanější už existují víceletá gymnázia. Pro nejpomalejší, které však mívají velkou trpělivost pro vytváření materiálních výrobků, dosud žádné školy neexistují. V této oblasti je pro nadšence, kteří dětem už od malička vštěpují, že manuální práce je stejně hodnotná jako práce dušení, že dobrý řemeslník sice nemusí umět řešit kvadratické rovnice ani rozebírat složitá souvětí, zato však musí umět bez chyb napsat dopis nebo žádost a umět vypočítat obsah trojúhelníka či objem kvádrů, ale především kvalitně pracovat, pro ty je zde pole neorané. Těchto cílů bude možno dosáhnout po uplatnění diferenciace pro manuálně nadané děti s přiměřeně upraveným učebním plánem. Zlepší se tím i podmínky pro práci v průměrných třídách, neboť i v nich se zmenší rozdíly mezi žáky. Navíc ubude dětí, odcházejících do speciálních škol, protože řada z nich upravené učební plány zvládne.

O všem, o čem je zde řeč, je možno říci, že už tu bylo. Ano, bylo. Bylo a dobře sloužilo. Je potřeba udělat mnohé pro to, aby to tady bylo znova co nejdříve, na nové, kvalitativně vyšší úrovni. Musíme vycházet z toho, že děti je potřeba naučit tvořit, neboť člověk, který tvoří, zpravidla neboří. Kdo nemá možnost tvořit, začasť alespoň boří. Mentálně nejpomalejší děti ve vyšších třídách základní školy tvořit nemohou. K teoretické práci nemají schopnosti, k rozvoji manuálních dovedností nemají příležitost. Právě proto se část z nich realizuje v deviantních partách.

Do podmínek pro ně přirozených, tedy více či méně homogenních skupin, se dostávají až na učilištích. Pro mnohé to bývá pozdě. Příliš mnoho utrpěli odstrkováním, napomínáním, výčitkami, ponižováním. Přitom stačilo tak málo: zbavit se vžitého, ale nesmírně škodlivého pojetí vzdělání, že totiž vzdělání je pouze to, co se naučíme hlavou. Pro dělníka je neméně důležité to, co se naučí dělat rukama. Nejdůležitější je to, aby se všichni naučili perfektně dělat to, co budou dělat, čím se budou živit. Pokud se to podaří, udělá naše školství bez zvýšených nákladů velmi mnoho i pro snížení kriminality, omezení deviantního chování mládeže. Nárůst kriminality je problém celosvětový.

Někdy je vhodnější podívat se na problémy zdravým selským rozumem, než shánět zkušenosti po celém světě a hledat to, co bylo dávno objeveno. A využívat poznatků domácích nadšenců, kteří neváhají lámat si hlavu, jak školu co nejvíce přiblížit dětem, kteří neváhají obětovat volný čas, nezřídka i na úkor vlastní rodiny, na sebezdokonalování, na přípravu toho, co k uplatnění svých myšlenek potřebují. Bylo by potřeba, aby se jiní po příkladu např. členů Prátel angažovaného učení a jiných se stejnou vervou

pustili do experimentů ve třídách či školách pro přípravu žáků k učení na méně náročných učilištích. Pokud se to podaří, budeme moci říci, že všechny děti mají možnosti vybrat si školu podle svých vloh, schopností a přání.

Struktura motivů žáků při výběru povinně volitelných vyučovacích hodin fyziky na základní škole

Josef Trna, Eva Trnová

Jedním z významných aktuálních problémů našeho školství se jeví motivace žáka a jeho rodiny ve výchovně vzdělávacím procesu. Polistopadové změny hodnot v naší společnosti se výrazně odrazily právě ve vztahu ke vzdělání. Očekáváme vznik pozitivních změn, ale stejně tak nelze vyloučit ani tendence negativní. Naše výzkumy a zkušenosti ze škol nás přivedly k potřebě upozornit na nebezpečí právě v oblasti motivů žáků při výchově a vzdělávání.

V souladu s [1] se ve škole setkáváme u žáků při výuce se třemi specifickými skupinami jejich motivů:

- (a) sociální motivy,
- (b) výkonové motivy,
- (c) poznávací motivy.

Do skupiny (a) sociálních motivů se nejčastěji zařazují motivy vznikající na základě žákových potřeb identifikace, pozitivních vztahů, prestiže a sociálního vlivu, autonomie, kompetence apod. Bází skupiny (b) výkonových motivů jsou potřeby dosažení úspěchu a vyhnutí se neúspěchu. Skupina (c) poznávacích motivů vyrůstá na potřebách primárních (smyslové aktivity a explorační) a sekundárních (cíleného poznávání, rozvoje poznávacích schopností a řešení problémů). Každý žák si utváří svoje vlastní spektrum motivů. Při tomto procesu dochází k vzniku a zániku motivů, k jejich boji, změně váhy jednotlivých motivů atd. Tento velmi složitý a nesnadno analyzovatelný psychický a sociální proces je ovlivňován celou řadou činitelů. Mezi tyto činitele patří zejména vrozené dispozice, životní zkušenost žáka a působení okolí — nejčastěji příklad rodičů, známých, vrstevníků, učitelů, sdělovacích prostředků aj.

K aktuálním negativním tendencím ve spektru sociálních, výkonových a poznávacích motivů žáků ve výuce dle našeho názoru patří:

- (1) nárůst váhy sociálních negativních motivů,